

ШИНЭ МОНГОЛЫН СЭТГҮҮЛ ЗҮЙН ХӨГЖИЛД С.ОЮУНЫ ОРУУЛСАН ХУВЬ НЭМЭР

Т.Баасансүрэн*

**МУСГЗ, доктор (Ph.D), профессор*

Түлхүүр үгс: Монгол Улсын Соёлын гавьяат зүтгэлтэн, С.Оюуны сэтгүүлчийн үйл ажиллагаа, нийтлэлийн үр нөлөө ба үр ашиг, асуудал дэвшүүлсэн өгүүлэл, хөрөг найруулал, ярилцлага.

Зохиолч, яруу найрагч Санжаажавын Оюуны эзэмшсэн мэргэжил нь эмч боловч эрхэлж ирсэн ажил алба нь гол төлөв хэвлэл мэдээллийн салбартай холбоотой юм. Тэрбээр “Монгол телевиз”-д болон “Хөдөлмөр”, “Ардын эрх” сонинд сурвалжлагч, “Эрдэнэсийн чуулга” сэтгүүлийн хариуцлагатай нарийн бичгийн дарга, бас Монгол Улсын Ерөнхийлөгчийн хэвлэлийн албаны ажилтнаар ажиллаж байв. “Мөнхийн үсэг” хэвлэлийн компанид “Болор судар” хэвлэлийн газрын эрхлэгчээр ажиллаж, “Эрүүл энхийн төлөө”, “Ардын эрх”, “Энэ долоо хоног” зэрэг хэвлэлийг гаргалцаж явжээ. Сэтгүүл зүйн төрөл, зүйлээр олон арван бүтээл туурвиж, бие даасан хоёр гурван ч ном хэвлүүлж уншигчийн хүртээл болгожээ. Тэгэхлээр түүнийг мэргэжлийн сэтгүүлч гэж үзэх бүрэн үндэстэй байна.

Үзэг, цаас нийлүүлж Монголын утга зохиол, сэтгүүл зүйд урваж шарвалгүйгээр үнэнчээр зүтгэж эхэлсний 60 жилийнх нь ой энэ 2025 онд тохиож буйг бэлэгшээж өнгөрсөн хугацаанд сэтгүүл зүйн чиглэлээр туурвисан бүтээлүүдэд нь ажиглалт шинжилгээ хийж үзлээ.

“Сонин хэвлэлд бичсэн зүйл зөндөө байх юм. Хорь шахам жилээ сэтгүүл зүйн чиглэлийн ажилд зориулсан хүнд байлгүй яахав. Мэдээ, сурвалжилга, сурвалжилсан тэмдэглэл, хөрөг найруулал, ярилцлага, асуудал дэвшүүлсэн өгүүлэл гээд хэвлэлийн бүх л төрлөөр бичиж байж” гэж тэрбээр “Цаг хугацааны урсгалд” номынхоо оршилд тэмдэглэжээ (Оюун, 2011, х.3). “21 ертөнц, 21 таталбар, 21 эмч” нэртэй, 1999 онд хэвлэгдсэн өөр ч нэг нийтлэлийн ном байна. Хот, хөдөөгийн 21 эмчийн ажил үйлс, дотоод сэтгэлийн ертөнцийг нээн үзүүлэхийг хичээжээ. Өөрөө С.Оюун эмч хүн болохоор хэр баргийн сэтгүүлчийн олж харж чадахгүй нарийн ширийн зүйлийг мэргэжлийн үүднээс гярхайгаар нээж үзүүлсэн нь эрхгүй мэдрэгдэж байлаа. Бас Монгол Улсын анхны Ерөнхийлөгч Пунсалмаагийн Очирбатын бичиж нийтлүүлсэн “Тэнгэрийн цаг” номыг эмхлэн цэгцэлж, ариутган шүүлцэхэд идэвхийлэн оролцжээ.

Монголын сэтгүүл зүйн салбарт амьдралынхаа хориод жилийг зориулсан түүний

нийтлэлүүдийг ерөнхийд нь асуудал дэвшүүлсэн өгүүлүүд, хөрөг найрууллууд, ярилцлагууд гэсэн нийтлэл бичлэгийн үндсэн гурван жанрт хувааж үзэж болохоор санагдлаа.

Сэтгүүл зүйд үр нөлөө, үр ашиг гэсэн үндсэн шалгуур үзүүлэлт байдаг юм. Бичиж хэвлүүлсэн нийтлэл, нэвтрүүлэг нь уншигч, үзэгч, сонсогч олон түмэнд ямар шинэ сэргэг, тэргүүний дэвшилт ашигтай мэдээлэл өгөв, тэр нь улс нийгмийн урагшлах хөгжил дэвшилд яаж нөлөө үзүүлэв, өөрөөр хэлбэл ямар бодит үр дүн авчрав гэдгийг хэмжиж тогтоодог шалгуур үзүүлэлтүүд юм. Утга зохиолд зохиогч ямар дүр бүтээв гэдгийг онцолж голлон авч үздэг бол сэтгүүл зүйд ямар үр өгөөж гаргав гэдгийг гол хэмжүүр болгодог гэсэн үг.

Энэ үүднээс С.Оюуны нийтлэлүүдийг шинжиж үзсэн гэдгээ хэлье. Эхлээд асуудал дэвшүүлсэн өгүүлүүдийнх нь талаар. Тэрбээр “Ямар азаар бид хоцрогдов оо”, “Сүлдэндээ тахисан адуу минь”, “86 насанд нь хар үс ургажээ”, “Мартаж болшгүй ёс заншил” зэрэг цөөнгүй асуудал дэвшүүлсэн нийтлэл бичсэн байна. “Ямар азаар бид хоцрогдов оо” хэмээх өгүүлэлдээ зохиогч Монгол Улс, монголчууд хөгжил дэвшлийн “хоцрогдлынхоо” ачаар онгон зэрлэг, унаган тансаг байгальтайгаа үлдэж чаджээ. Өнөөдөр ийм улс орон тийм ч олон биш байна. Хөгжингүй орнууд өндөр “дэвшлийнхээ” ачаар амьсгалах цэвэр агааргүй, уух цэвэр усгүй, гишгэх онгон газаргүй болжээ. Алт гэж юу юм бэ, идэх үү, уух уу, өмсөх үү? Усгүй, агааргүй, эрүүл газаргүй болсон цагт хичнээн алт байгаад ч яах вэ? Бидэнд онгон зэргэлэг уудам цэлгэр газар нутаг байна. Түүнийгээ яаж зарж үнэд хүргэх вэ гэдгийг л бодъё л доо хэмээн “Ардын эрх” сонинд 1992 онд бичиж 25 жилийн хөгжлөөр түрүүлсэн Японыг гүйцэх үү, 2000 жилд ч бүтээхгүй газар нутгаа хайрлах уу гэж уншигчдаас асууж байгаа бол “86 насанд нь хар үс ургажээ” нэртэй өөр нэг нийтлэлдээ Хөвсгөл аймгийн Улаан-Уул сумын харьяат иргэн А.Доржханд 86 насанд нь толгойн цагаан үс нь унаж шинээр хоёр жилийн турш хар үс ургажээ. Нүд нь хараа орж, шинээр араа шүд ургажээ. Ийм тохиолдол Монголд анх удаа боллоо. Эмийн ургамлыг нутгийнхаа оточ маарамбаар заалгасан тэр хүн Хөвсгөлийн уулсын их ой тайгад эмийн ургамал түүхээр гарахдаа баруун солгойгүй ургамал түүж идээд, дуу аялаад явдаг нэгэн байж. Чухам аль ургамал нь түүний үсийг хар болгож, хараа оруулж, араа шүдийг ургуулсныг хэн ч, тэр ч өөрөө үл мэднэ. Харин ганцхан зүйл ил тодорхой байна. Тэр нь Хөвсгөлийн ой тайгад хүний насжилтын генид үйлчилдэг, бас организмыг залуужуулдаг ид шидтэй өвс ургамал байна. Анагаах ухаан үүнийг анхааралдаа аваачээ. Их тайгын өвс ургамлаар өөрөө өөр дээрээ туршилт хийсэн энэ хүнд тохиолдсон илбэ жилбэ, ид шидийн гэлтэй оньсгын учир начрыг олж тайлаачээ гэж асуудал дэвшүүлж уриалсан байх жишээтэй ажээ.

Нам, төрийн төв хэвлэлээс эрхлэн гаргаж байсан “Шинэ хөдөө” сонины 1988 оны 2 дугаар сарын 4-ний өдрийн дугаарт С.Оюуны “Мартаж болшгүй ёс заншил” /Нууцхан тэмдэглэдэг баяраа ил болговол ямар вэ/ хурцхан шүүмжлэлт өгүүлэл нийтлэгдсэн нь тухайн цаг үед санаанд оромгүй явдал болж нийгмийг тэр чигээр нь хуйлруулан шуугиулсан байна. Зохиолч, сэтгүүлч С.Оюун “Эцэг өвгөд минь бидэнд олон сайхан ёс заншил өвлүүлжээ. Түүний нэг нь хаврын тэргүүн сарын шинийн нэгний өдөр ахмад настантайгаа ёс төртэй золгодог явдал юм. Төрөл төрөгсөдтэйгөө ингэж золгон мэндчилдэг байсны ачаар монгол хүн есөн үеэ мэддэг байсан гэлцдэг.

Монголчуудын олон зуун жил тэмдэглэж ирсэн уламжлалт баяр-Цагаан сарын шинийн нэгний ёслолыг эдүгээ “цээрлэж” нэгдэлчдийн баяр гэдэг орчин цагийн нэр зүүлгэжээ. Цагаан сараар шинэлэх гэдэг бол зөвхөн малтай хүний баяр биш, бүх ард түмний хүндэтгэлт баяр” гэж бичээд “дорно дахины төлөөлөл өнөөдөр дэлхий дахинд их сонирхогдож байна. Гэтэл бид он тооллын баяраа “цээрлэж”

байгаа нь хачирхалтай бишүү? Аливаа үндэстэнд бахархах, ялгарах онцлог ёс, зан заншил уламжлагдан үлддэг, түүнийг эрхэмлэн хайрладаг байх учиртай... хоёр хоногийн амралттай баяруудаас нэг өдрийг нь сар шинийн баярт шилжүүлж, ардын уламжлалт баяраа “нууц байдалд” тэмдэглэхээ боливол яасан юм бэ гэж бодогдох юм” хэмээн асуудал дэвшүүлэн хөндөж тавьсан аж.

Эл өгүүлэл уншигчдад таашаагдаж “Шинэ хөдөө” сонины редакци хэдхэн хоногийн дотор тэдний захидалд дарагдсан байна. МУИС-ийн эрдэмтэн багш Ш.Чоймаа “Цагаан сар нэгдүгээрт монгол хүн бүрийн нэг нас нэмсний баяр, хоёрдугаарт өвлийг өнтэй давж хавартай золгосны баяр, гуравдугаарт билгийн тооллын шинэ жилийн баяр юм” гэдгийг онцлоод манай эриний өмнөх гуравдугаар зууны сүүлчээр монгол нутагт хүчирхэгжин мандсан Хүннү улсын үеэс цагаан сарыг ёслон тэмдэглэдэг болжээ. XIII-XIV зууны үед монголчуудын нийгмийн хэв заншил болж тогтсон ажээ. Энэ тухайг Италийн жуулчин Марко Поло /1254-1324/, Францын ван IV Людвикийн элчээр Монголд ирж байсан Г.Рубрик зэрэг хүмүүс ном тэмдэглэлдээ тодорхой бичжээ... Өвөг дээдсээс уламжилж ирсэн энэ сайхан хэв заншлаа малчин ардын үр сад бид нийтээрээ тэмдэглэдэг болбол зүйтэй гэж бодох юм” хэмээн С.Оюуны санаачилгыг талархан дэмжсэн бол эрдэм шинжилгээний ажилтан Г.Гэндэнсүрэн шинийн нэгний баярын уламжилж ирсэн дэг журам, зан үйл, тоглоом наадмын өвөрмөц өв соёлын тухай тодотгон өгүүлж, ард түмнийхээ ийм сайхан зан үйлийг үргэлжлүүлж сахин хамгаалах шаардлагатай гэж саналаа бичжээ. Сүхбаатар аймгаас Ч.Содномцэрэн, Н.Энх-Амгалан, Ж.Дорж нар уг баярыг “ил гаргаж” бүх нийтийн баяр болгож тэмдэглэх нь зүйтэй гэж дэмжсэн бол Дорноговь аймгийн Хажуу-Улааны АДХ-ын Гүйцэтгэх захиргааны нарийн бичгийн дарга Ж.Лхагважав “Сумын төв, суурин газрын нилээд хүн цагаан сараар аав ээждээ очиж золгоод ирье гэж чөлөө гуйх юм. Өвгөд хөгшид нь үр хүүхдээ хүлээж суугаа болохоор “чөлөө өгөхгүй” гэх аргагүй” гэж зовлонгоо тоочоод цагаан сарыг уламжлал ёсоор нь хадгалахыг хүсэлт болгосон байна.

Төв аймгийн Угтаалын сангийн аж ахуйн уншигч Б.Төмөрцоож “Монголчуудын цагаан сар” гэж том баяр байдгийг гадаадынхан сайн мэддэг гэнэ лээ. Гэтэл түүх шаштирт орсон тэр баяр маань яваандаа алга болох юм биш биз гэж асуусан бол Булган аймгаас малын их эмч Л.Дашням “Мартаж болшгүй ёс заншил”-ыг ная гарсан настай аав ээждээ уншиж өгсөн чинь “их чухал санал байна. Хүү минь чи дэмжиж юм бич” гэхээр үүнийг бичлээ. Цагаан сараа үндэсний сайхан баяр хэвээр нь байлгая” гэж “Шинэ хөдөө” сонины редакцад ханджээ. “Оюутан нөхөд маань С.Оюуны өгүүллийг уншаад “Цагаан сарын шинийн нэгнийг улс даяар нууж хаах зүйлгүй, хот хөдөө хаа ч эрх тэгш тэмдэглэдэг баяр болгоё гэсэн санал гаргасныг анхааралдаа авна уу” гэж ЗХУ-ын Эрхүү хотод сурдаг оюутан Ш.Төмөрбаатар бас бичсэн байна. Иргэдээс ирүүлсэн эдгээр санал бодол, захидлыг “Шинэ хөдөө” сонин үргэлжлүүлэн нийтэлж, улмаар МАХН-ын Төв Хороо, БНМАУ-ын Сайд нарын Зөвлөлд тэдний захидлуудыг С.Оюуны асуудал дэвшүүлсэн нийтлэлийн хамт хавсарган илгээжээ. Удалгүй Сайд нарын Зөвлөлийн тогтоол гарч Монгол Улс, монголчууд бүх нийтээрээ уламжлалт Цагаан сар-шинийн нэгний шинэ жилээ ёслол төгөлдөр тэмдэглэдэг болсон байна.

Зохиолч, сэтгүүлч С.Оюуны асуудал дэвшүүлсэн энэ нийтлэл нь ард түмний анхааралд хүрч, тэдний талархлыг хүлээж, улмаар Засгийн эрх баригч МАХН, БНМАУ-ын Засгийн газрын тогтоол шийдвэр гарах үндэслэл болж өгчээ. Өөрөөр хэлбэл С.Оюуны “Мартаж болшгүй ёс заншил” асуудал дэвшүүлсэн өгүүлэл өмнөө тавьсан зорилгодоо хүрсэн байна. “Үнэн” сонины оны шагнал, МСХ-ны “Ган үзэгтэн” шагнал хүртсэн байна. Үр нөлөө, үр өгөөж нь гарчээ гэж хэлж болно. Сэтгүүлч С.Оюун ч өөрийн намтар түүхэнд “Би Монгол Улсад нууцхан тэмдэглэдэг байсан нэгдэлчдийн баярыг ил тод нийтээр тэмдэглэдэг Цагаан сар шинийн нэгэн”

болгож хувиргахад үг хэл, үзгийн хурцаараа өөрийн хувь нэмрээ оруулсан хүн шүү гэж хэлж бичих бүрэн эрхтэй болж байгаа юм.

Нэр бүхий тодорхой нийтлэл нь өргөн олон түмний анхаарал татаж, улмаар төр засгийн тогтоол шийдвэр болж гаран улс, нийгмийн цаашдын хөгжил дэвшил, ахуй заншилд нөлөөлөхүйц хэмжээнд хүрч хэвшиж тогтоно гэдэг бол маш том үзүүлэлт. Ийм тохиолдол шинэ Монгол Улсын өнгөрсөн зуу гаруй жилийн түүхэнд тийм ч олон биш. Цэрэндоржийн Балдоржийн “Далай ээж маань цаазын тавцанд”, Ширнэнгийн Цэен-Ойдовын “Зарлигаар дархалсан ууланд зэрлэгээр халдах эрх олгожээ” гэх зэрэг цөөн нийтлэлийг л нэрлэн дурьдаж болох юм.

Зохиомж хийгээд дүр дүрслэл, үг хэллэг, найруулга зүй зэрэг утга зохиол, сэтгүүл зүйн мэргэжлийн шалгуур тавьж ур хийц талаас нь авч үзэх юм бол С.Оюуны бүтээсэн хөрөг найрууллууд онцгойрон ялгарч “зохиогч нь аргагүй л зохиолч, яруу найрагч С.Оюун мөн байна” гэж хэлж байх шиг санагдсаныг онцлон тэмдэглэе. Тэр “С.Удвал нэгэн хувь заяа”, “Домог болсон генерал”, “Пагважавын Нямдаваа”, “Гэрэлт од буюу түүчээ тогоруу”, “Гал сортой хоньд”, “Далд фронтод 23 жил”, “Захирал Нарантуяа”, “Цэнхэрийн цэнхэр сарлаг”, “Бүргэд”, “Могодын бурхан эмч” “Цахилдагны толгой шарласан намар”, “Жирийн боловч жирийн биш хүн” зэрэг олон хөрөг найруулал бүтээжээ.

Сэтгүүл зүйн бичлэгийн төрөл, зүйлүүд дотор дүр бүтээж болдог ганцхан жанр байдаг юм, тэр нь найруулал. Бусад нь бол үгүй, бодит үнэнийг л хүүрнэн өгүүлнэ, баримтыг голлоно. Харин хөрөг найруулалд нүдэнд үзэгдэж, сэтгэлд хоногшсон содон сонирхолтой дүр бүтээх боломжтой. Үүний гайхамшигтай тод жишээ нь Бямбын Ренчиний “Их говийн зоригтон хүмүүс”, Мөнгөний Бизьяагийн “Өвлийн нүүдэл” зэрэг алдарт нийтлэлүүд юм. С.Оюуны “Цаг хугацааны урсгалд” түүврийн “Хөрөг, найруулал” хэмээх бүлэг болон “21 ертөнц, 21 таталбар, 21 эмч” номын агуулгыг үүнд хамааруулж болохоор байна. “Цаг хугацааны урсгалд” номонд нь 19 хөрөг найруулал багтжээ. Ер нь Санжаажавын Оюуны сэтгүүл зүйн бүтээлд найруулал, хөрөг, таталбар зэрэг уран нийтлэл зонхилох байр суурийг эзэлж байна. Хэмжээ нь урт нуршуу биш товч тодорхой, ойролцоогоор 3-9 хуудсанд багтааж зохиомжлон хайрцаглахыг эрмэлздэг ажээ. Өгүүлэн хүүрнэж, дүрслэн зураглах аргаар гол төлөв хөрөг найрууллаа бүтээдэг нь ажиглагдлаа. Үе үехэн од мичид адил онцгой содноор гэрэлтсэн ончтой бөгөөд донжтой тодотголыг шигтгэж өгдөг нь уншигчдын сонирхлыг татаж байна.

Баримт түшиж ярья. “С.Удвал нэгэн хувь заяа” хөрөг найруулалд “Удвал гэж хэн бэ? Зүрхнээсээ би асуулаа. Нарны туяа, сарны гуниг, хонгорзулын хувь заяа санаанд буув” гэсэн өгүүлбэрээр эхлээд “Түүнийг би гэрэл гэгээтэй, утгатай уянгатай, ухаан авьяас тэгш нэгэн ертөнц гэж ойлгодог... Утга зохиолын хувь тавилантай тохиолдсон бүсгүй заяа бол харанхуй шөнө нарыг тэмцэж төрсөн цэцгийн нас юм. ...Удвал гуайн тухай бичнэ гэдэг бол их далайн эрэгт очоод гайхан дуу алдахтай адил байлаа. Гэвч тэр далай миний сэтгэлд цалгилан давалгаалж байна. Хүчирхэг их далай. Их хүн” гэх зэрэг үг, өгүүлбэрээр цааш үргэлжилж байна. Ийм эхлэл уншигчдын сонирхлыг татна. Хөтөлнө гэсэн үг.

Хэсэгхэн хүүрнэлийн дараагаар зохиогч хөргийн баатраа улам тодотгож МЗЭ “Түүнийг дарга байхад зохиолчдыг хамгаалдаг ганц газар нь байлаа... Сархдад дийлдсэн онгодын “бурхад” түүний өмнө “чичирч” байх нь үнэн гэдэг өрөвдөлтэй, хүндэтгэл гэдэг яруу харагддагсан. Зохиолчид түүнд хайртай байсан, бас түүнээс айдаг, хүндэлдэг байсан” хэмээжээ.

“Удвал гуайг би гүнээ хүндэтгэн хайрладаг. Миний хайр аглаг хөвчийн горхи хоёр адилхан ариун цэнгэг бизээ. Хэзээ ч би тэр хүн рүү “урсаж” байсангүй. Бас хэзээ

ч тэр хүнээс “урваж” байсангүй” гэж түүнд хандах өөрийн хүндлэлийг илэрхийлээд “Номундарь” өгүүллэг, “Ховор хүн” тууж, “Хүргэн хүү” киноноос ишлэж Сономын Удвал гэдэг энэ хүчирхэг эмэгтэй монголын үргэлжилсэн үгийн уран зохиолын төрөлд өөрийн оргилыг нэгэнт бүтээжээ гэсэн байна. /Санжаажавын Оюун. Монгол Улсын Соёлын гавьяат зүтгэлтэн. Цаг хугацааны урсгалд. УБ.2011 он, 36-39 дэх тал/.

“С.Удвал нэгэн хувь заяа” хөрөг найрууллаас Монгол Улсын нийгэм, улс төрийн нэрт зүтгэлтэн, манай утга зохиолын нэгэн сүмбэр оргил болсон зохиолч Сономын Удвалын дүр төрх алтан наран адил хэт их тод биш юмаа гэхэд арван тавны саран авхайгаас ер дутах юмгүй, тод томруун хэн хүнд мэдрэгдэж танигдаж, харагдаж чадаж байгаа юм. С.Оюун сэтгүүлч гэхээсээ илүүтэйгээр зохиолч, яруу найрагчийн нүдээр түүнийг харж Зохиолчдын байгууллагын дахин давтагдашгүй нэгэн том удирдагч, монголын утга зохиол дахь үргэлжилсэн үгийн зохиолын өөрийн оргилыг бүтээж чадсан хүчирхэг эмэгтэй хэмээх санааг хөрөг найруулалдаа илэрхийлэн гаргаснаараа өөрийн гэсэн өвөрмөц содон дүр болсон байна. Гурав дөрөвхөн хуудас хөрөгт С.Удвал гэдэг их далай, их хүний дүрийг бүх талаас нь нэгэн зэргээр нээж дэлгэн үзүүлнэ гэдэг боломжгүй зүйл, тийм учраас тухайн баатарынхаа зөвхөн нэг талыг, нэг чанарыг илүү тодотгож цохон тэмдэглэсэн нь зохиомжийн зөв шийдэл болсон санагдлаа.

Зохиогч “Домог болсон генерал” хөргөө ч мөн ийм зарчмаар урлаж Монгол улсын хилийн цэрэгт насаа барсан Ш.Арвай генералийн дүрийг цэргийн жанжин гэх үүднээс нь голлож бус харин бүр хэн ч санаж бодоогүй өөр өнцгөөс буюу Шинжлэх ухааны гавьяат ажилтан яагаад болов гэдгээс нь онцгойлон дурьдаж, тэгэхдээ сонсогчоос доктор болсон түүхийг нь, жирийн хилчнээс домогт генерал болох хүртэлх туулж өнгөрүүлсэн амьдралын замналтай нь холбож сүлжилдүүлэн зохиомжилжээ.

“Сая генерал Шинжлэх ухааны гавьяат ажилтан болж найраа хийхдээ намайг урьсан юм. Найрын эхэнд генерал “Мартаж болохгүй маргад эрдэнийн эх орон” гэсэн шүлэг уншиж, миний хувьд тэр нь ёстой сюрприз байлаа. Яасан ч сайхан уншдаг юм, яаж ч тийм урт шүлгийг эрдмийн тэр их ажлын хажуугаар цээжлээд байж бадаг юм. Хилийн генерал хүн хилийнхээ тухай шүлэг уншихад шал өөр юм” гэж С.Оюун өгүүллээд “Хилийн цэргийнхнийг би эх орноо гэсэн сэтгэлтэй хүмүүсийн тунгаамал нь гэж боддог. Дэслэгч генерал Шавийн Арвай тэдний дунд гялалзаж байгаа шижир нь” гэсэн үг өгүүлбэрээр шигтгэж өөрийн үнэлэлт дүгнэлтийг өгчээ. /мөн номын 46 дахь тал/.

Тунгаамал нь, шижир нь гэж шүр сувд адил нүдэнд тодхон тусах эл тодотгол нь “Домог болсон генерал” хөрөг найрууллын үндсэн гол санаа, агуулгыг илэрхийлсэн амин сүнс нь мөн гэдэг нь уншигчдад хялбархан ойлгогдож байгаа юм. Хилийн цэргийн түүхэнд томоохон байр суурь эзэлдэг домогт генерал Шавийн Арвайн хөргийг бүтээхдээ зохиогч бусдын тэр бүр үл мэдэх өнцгөөс харж, түүнийг шүлэг, дууны үг бичдэг, ая зохиож, баян хуур хөгжим янзтай дарна. Бас морин хуур хачин гоё тоглоно. Үнэхээр билэг танхай генерал даа гэж хамт ажиллагч генералаар нь хэлүүлж буй нь утга санааг улам гүнзгийрүүлжээ.

С.Оюун нэг биш маш олон эмч нарын тухай, олны танил академич П.Нямдаваа, сэтгүүлч С.Жамбалдорж нарын зэрэг эрхмүүдийн хөргийг бүтээсэн байна. “Захирал Л.Нарантуяа” хөрөгтөө Цэргийн эмч, анагаахын шинжлэх ухааны доктор Л.Нарантуяагийн тухай зураглан өгүүлжээ. Хөргийнхөө эхэнд өнгөрсөн зууны ерээд онд Монголд захирал гэдэг нэршил моод болж дэлгэрснийг дурдаад харин Нарантуяа бол жинхэнэ захирал, энэ нэрэндээ тохирох бүсгүй гэж уншигчдын анхаарлыг найрууллын гол баатартаа хандуулан “Нарантуяагийн тас тас инээх сайхан. Инээхэд нь олон жижиг эрвээхэй цацарч тасалгаа мянга мянган эрвээхэйн

далавчинд долгиулж түүний яриаг огт сонсоогүй хүний хүртэл царайд инээмсэглэл тодордог юм. Ажилдаа жаргалтай хүн тэгж инээж чаддаг. Амьдралдаа жаргалтай хүн бас тэгж инээж чаддаг” /мөн номын 67-69 дэх тал/ гэх зэргээр дүрээ тодотгон дүрсэлжээ. Энэ бол хөрөг найруулал бүтээх С.Оюуны өвөрмөц арга аж.

“Уламжлалт анагаахын эмч” найруулалдаа оточ Баатарын дүрийг товойлгон гаргаж уншигчдын анхаарлыг ардын эмнэлгийн арга ухаанд чиглүүлж цөөнгүй сонирхолтой мэдээлэл өгсөн бол “Галын тэргүүн шугаманд” 22 жил” хэмээх хөрөгтөө эхлээд асрагч, улмаар сувилагч болж, эцэст нь өөрийн дурласан анестезиологч сувилагчийн мэргэжлийг эзэмшсэн Өөдөс гэдэг эмчлүүлэгчдээс ер нь хэн ч мэддэггүй, далд ажиллаж арын албыг, тэгэхдээ хамгийн амин чухал үйлийг бүтээдэг эгэл жирийн атлаа эгэлгүй баатарлаг эмэгтэйн тухай өгүүлжээ. Анестезиолог гэдэг нь мэдээ алдуулагч, өвчингүй болгож унтуулагч гэсэн утгатай үг агаад аливаа мэс заслын үйл ажиллагааны үндсэн гол хэсэг нь юм байна.

С.Оюун найрагч мэргэжлийн эмчийн хувьд мэс засал хийлгэж аюулт өвчнөөсөө ангижирч салсан эмчлүүлэгчид “Мэс засалчийнхаа нэрийг тогтоохоос биш хэн гэдэг сувилагч унтуулж мэдээ алдуулсныг асуудаг ч үгүй. Үнэндээ анестезиологчид үгүй бол мэс засал үгүй. Дуучныг алдаршуулсан хөгжимчид, онгоцыг бэлтгэсэн техникчид шиг юм бүхний ард даруухан үлддэг, хамгийн хэрэгтэй, хамгийн үнэтэй улс гэдгийг эмнэлгийнхэн л мэднэ” хэмээн “Галын тэргүүн шугаманд” 22 жил” хөрөг найрууллаараа чанга дуугаар тодотгон хэлж байна, сэдвийн онцгой чухал ач холбогдол чухам үүнд оршино.

Дээр дурьдсан баримтуудаас харахад зохиолч, сэтгүүлч С.Оюун нь хөрөг найрууллаа бүтээхийн тулд уйгагүй эрэл хайгуул хийж, бусдын олж хараагүй өнцгөөс найрууллын баатраа олж харж, дүрээ тодотгон зохиомжлохыг хичээнгүйлэн эрмэлздэг нь мэдрэгдэж байна. Энэ бол мэргэжлийн сэтгүүлчийн бүтээлч илэрхийлэл, уран бүтээлийнх нь чанарыг илэрхийлдэг чухал үзүүлэлт юм.

“Цэгмид: Норолхоо эгч тэнгэрийн орноос хий гэж хэлсэн байх”, “М.Амбага: Шинээр кодлогдсон анагаах ухаан гэж нэрлээд байна”, “Чингис хааны нутгаар”, “Ц.Одсүрэн: Сая төрсөн хүүхэд уйлахад...”, “Ж.Оюун: Чулуу эмэнд ордог эрдэнэ” гэх зэрэг гарчигтай олон ярилцлагын зохиогч эзэн нь Санжаажавын Оюун юм. Асуудал дэвшүүлсэн өгүүлүүдийнх нь агуулга санаа түүний ярилцлагуудаас ч мөн мэдрэгдэж үнэртэх агаад хөрөг найрууллуудад нь үе үе очис үсрэх шиг, одод гялбалзах шиг таашаал мэдрүүлдэг онцтой чамин зураглал, “олз энэ мөн шүү дээ” гэж дуу алдмаар онцын тансаг тодотгол нь ч бас тааралдах ажгуу. Өөрөөр хэлбэл ярилцлагууддаа сэтгүүл зүйн бусад төрөл, зүйлийн элементүүдийг чадмаг ашиглаж сурсан нь анхаарал татаж байгаа юм.

Жишээ нь “Шинээр кодлогдсон анагаах ухаан гэж нэрлээд байна” ярилцлагын эзэн, Монгол Улсын Төрийн шагналт доктор, профессор М.Амбага түүнд дорнын анагаах ухааны нарийн ширийнийг эсийн түвшинд тайлбарлаад орчин үеийн эмнэлэг, эмийн сангууд бизнес хөөн шуурч буйг шүүмжилж “Эмч эмнэлгийнхний ёс зүй алга болоод байна. Оточ нарт тийм юм байгаагүй, тэд чинь бурханы өмнө тангараг өргөсөн улс... Бидэнд философи алга болчихлоо шүү дээ. Бидэнд айх зовох юм алга, намаас айхаа больсон, төрөөс айхаа больсон, бурханаас айхаа больсон” /мөн номын 162 дахь тал/ гэж хэлж байхад “Чулуу эмэнд ордог эрдэнэ” ярилцлагын эзэн доктор Ж.Оюун өөрийнх нь төрж өссөн Булган аймгийн Хутаг-Өндөр сумын ой болж олон хүнийг хотоос урьж аваачжээ. Тэгсэн атлаа нутаг уснаасаа төрж гарсан цорын ганц эмэгтэй доктороо урьсангүй гэнэ. Ж.Оюун доктор сумандаа зориулж дуу бичиж ая зохиолгоод хүрч очиход сумын удирдлагууд нь тэр ч компанийн захирал, энэ ч компанийн эзэн гэж дагаж гүйлдээд өөрийг нь олж ч харахгүй байж. “Би сургуульдаа ном бэлэглэх гэсэн юм. Үг хэлүүлнэ үү” гэсэн зурвасыг хурлын

тэргүүлэгчдэд илгээж зөвшөөрөл аван индэрт гараад “Энэ удаагийн ой мөнгөтэй хүнийх болж байгаа юм байна. Ирэх ой нь эрдэмтэй хүнийх болох болтугай” / номын 184 дэх тал/ гэж хэлээд номоо өргөн барьжээ. Тэгж хэлэхэд нь л дөнгөж сая нутгийн удирдлагууд түүнийг олж харцгаажээ гэж С.Оюун сэтгүүлч бичсэн байна.

Нийгмийн шилжилт, өөрчлөлт шинэчлэлтийг дагаад гарч ирж буй сөрөг үзэгдэл, хүний нийгмийн ёс суртахууны тулгамдсан хурц асуудлуудыг хөндөж тавьжээ. Энэ бол ёс зүйтэй сэтгүүл зүйн дэвшүүлэн тавибал зохилтой асуудлын нэг яах аргагүй мөн.

Эх барих эмэгтэйчүүдийн эмчтэй хийсэн өөрийн ярилцлагынхаа эхэнд уншигчдын сонирхлыг татахуйц оршил өгүүлэмж хийсэн нь анхаарал татав. “Эмч хүн мэргэжлээсээ болоод баярлах, түгших нь өөр өөр байдаг. Тухайлбал эх барихын эмч сая төрсөн хүүхэд уу аа, уу аа гэж ертөнцөд дуугаа сонсгон, ирснээ зарлахад баярладаг. Монгол Улсын нэг иргэнийг хүлээж авч байгаа нь тэр. Харин төрсөн эх цус алдахад түгшиж эхэлдэг. Цус алдалт бол чимээгүй дуу алдалт. Эмч гар угаахын хооронд л литр цус туначихна. Ердөө л 1-2 минут гэсэн үг. Эхэсийг гэжээж байсан бүдүүн бүдүүн судаснаас хоромхон зуур их цус алдахад эхийн амь нас үхлийн ирмэгт хүрдэг болохоор тэд цуснаас айдаг...

Эх барих эмэгтэйчүүдийн эмч Цогзолын Одсүрэн 5000 шахам эхийг төрүүлжээ. 2 сая гаруй иргэний 5000-ыг нь Одсүрэн эмч хүлээж авсан гэсэн үг. 5000 гэдэг нь нэг сумын хүн амтай тэнцэх тоо юм” гэсэн байна /номын 172 дахь тал. Ц.Одсүрэн. Сая төрсөн хүүхэд уйлахад.../. Ийм эхлэлийг уншсан хүн заавал цааш нь ахиулж уншина, улмаар дуусгана. Эндээс С.Оюун эмчийн өндөр мэдлэг, мэргэжлийн сэтгүүлчийн торгон мэдрэмж мэдрэгдэж байгаа юм.

“Цус алдалт бол чимээгүй дуу алдалт” /Ц.Одсүрэн: Сая төрсөн хүүхэд уйлахад.../. Энэ ганц богино өгүүлбэр надад алтан мөнгөн ялтас шижиртэн гэрэлтэх адил санагдсан. Шигтгээ гэдэг энэ юм. “Органик түүхий эдийг сүү, айраг, шар сүүнд номхотгодог юм байна. Өөрөөр хэлбэл боловсруулдаг гэсэн үг... Төмөр дутсан хүнд пират гэдэг чулуу хэрэглэдэг байж. Хүхэртэй чулуу л даа. Чулууг нь бид олсон. Найрлаганд нь алт, мөнгө, мышьяк гээд ховор элементийн нэгдэл байсан. Энэ чулууг номхотгох арга нь үхрийн маханд боогоод нурамлах арга юм байна. Би хийж үзсэн. Халуун үнсэнд булна гэсэн үг. Үхрийн маханд боогоод нурамласан чинь мах нь цагаан өнгөтэй судалтай болоод гараад ирсэн. Яагаад гэвэл мышьяк гэдэг хортой бодис нь маханд үлдчихсэн хэрэг. Шинжлэх ухааны аргаар мышьякийг нь салгана гэвэл хэдэн мянган долларын техник хэрэгтэй болно” /Ж.Оюун: Чулуу эмэнд ордог эрдэнэ/ гэжээ.

Энд зөвхөн гайхалтай сонин хариулт төдийгүй, **номхотгоно, нурамлана** гэх зэрэг эх сайхан монгол үг хэллэг гялталзан гялбалзаж утга агуулгыг улам тодруулан ойлгомжтой болгож байгаа болно.

Зохиолч, сэтгүүлч С.Оюуны сэтгүүл зүйн бүтээлүүдтэй ойртон танилцаж шинжилж үзэхэд энэ мэт олон ололт амжилт, бусдад хэрэгтэй санаа авахуулахуйц зүйл зөндөө байна. Гэхдээ шүүмжилж хэлмээр ч юм бас тааралдаж байнаа. Жишээ нь МУСГЗ, сэтгүүлч С.Жамбалдоржийн тухай “Жирийн боловч жирийн бус хүн” хэмээх хөөрхөн хөрөг бүтээжээ. Зохиомж нь ч, бичвэр нь ч аль аль нь сонирхолтой юм. Есөн жижиг хөргөөс нэг том хөргийг хөврүүлэн хөвөрдөж цогцлоон урласан байна. Зургаа дахь хөрөг нь “Монголын сэтгүүл зүйд “ярилцлага” гэдэг төрлийг /жанр гэдэг утгаар хэрэглэсэн болов уу/ С.Жамбалдорж бий болгожээ” гэсэн өгүүлбэрээр эхэлж байгаа юм /номын 64 дэх тал/.

Энэ бол арай биш юмаа. Монголын утга зохиол ба сэтгүүл зүйд анхны

ярилцлага нь алдарт “Монголын нууц товчоо”-нд тусгалаа олсон байдаг. 1913 оны 3 дугаар сарын 6-нд анхных нь дугаар хэвлэгдсэн “Шинэ толь хэмээх бичиг” ба түүний үргэлжлэл болж гарсан “Нийслэл хүрээний сонин бичиг” сонинд ярилцлага гэдэг бичлэгийн зүйл бий. 1921 оны ардын хувьсгалын дараагаар хэвлэгдсэн сонин, сэтгүүлүүдэд, түүний дотор “Үнэн” сонинд ярилцлага цөөнгүй гарч байсныг бид бүгдээрээ сайн мэднэ. Сэтгүүлч С.Жамбалдорж нь “Монголын залуучууд”, “Хөдөлмөр” сонины эрхлэгчээр ажиллаж байхдаа ярилцлагыг хөгжүүлэхэд хүчтэй түлхэц үзүүлсэн байж болно. Өөрөө ч үлгэр жишээ болохуйц олон ярилцлага бичиж туурвисан байхыг үгүйсгэхгүй. С.Жамбалдорж бол үнэнхүү авьяаслаг сэтгүүлч, монголын сэтгүүл зүйн түүхэнд нэр нь дуурсагдах ёстой сэтгэлгээний шинэчлэгч уран бүтээлч мөн үү гэвэл мөөн. Хэдий тийм боловч түүнийг монголын сэтгүүл зүйд ярилцлага гэдэг бичлэгийн зүйлийг бий болгожээ, түүнийг үндэслэжээ гэж үзэж хараахан болохгүй ээ. Үүнийг би тухайн цаг үед нь С.Оюун болоод С.Жамбалдоржид хэлж байснаа мартаагүй байна.

“Пагамжавын Нямдаваа” гэдэг хөрөгт зохиогч “Тэр хэзээ ч би гэж хэлдэггүй. Энэ засгийн газрын сайдууд дотроос МАХН-ын даргад нэр дэвшсэн ганц хүн нь. Нэрээ дор нь татсан. Нэг шийдвэр гаргасан бол түүнээ өөрчлөх дургүй. Ер нь хэлсэн үг, хийсэн үйлдлээ зөв гэж өөртөө итгэлтэй байдаг хүн” /номын 51 дэх тал/ гэсэн дүгнэлт хийжээ. Академич П.Нямдавааг мэдэх хүмүүс энэ дүгнэлттэй санал нэгдэнэ гэдэгт итгэлтэй байна. Гэхдээ энд нэг жижигхэн эндүүрэл байна. П.Нямдаваа сайд “нэрээ дор нь татсан” гэдэг худлаа. Би тэрхүү бага хуралд сууж байсан амьд гэрчүүдийнх нь нэг. МАХН-ын дарга Намбарын Энхбаяр намынхаа Бага хуралд Б.Энэбиш, П.Нямдаваа, Ө.Энхтүвшин гэсэн 3 хүний нэрийг Ерөнхий нарийн бичгийн даргаар сонгуулахаар нэр дэвшүүлж санал болгосон юм. Өлзийсайханы Энхтүвшин надаас тохой өндөр мэдлэг, туршлагатай академич П.Нямдавааг Намын дарга Ерөнхий нарийн бичгийн даргад нэр дэвшүүлж байхад миний бие түүнтэй өрсөлдөх нь зохисгүй гэж үзэж байна, нэрээ татлаа гэсэн. Харин академич П.Нямдаваа босч үг хэлэн Ө.Энхтүвшин нэрээ татсанд харамсаж байна. Монголд бид ардчилсан нийгмийг байгуулахыг зорьж байгаа. Ардчиллын үнэт зүйлсийн нэг нь аливаа сонгуульд адил тэгш оролцож шударгаар өрсөлдөх явдал юм. Энэ соёлд та бид суралцах шаардлагатай байгаа учраас би нэрээ татахгүй гэж хэлж байсан юм. Б.Энэбиш, П.Нямдаваа хоёр өрсөлдөөд Энэбиш нь Бага хурлын гишүүдээс олонхийн санал авч МАХН-ын Ерөнхий нарийн бичгийн даргаар сонгогдсон билээ.

Энэ мэт жижиг сажиг алдаа мадаг зохиолч, сэтгүүлч С.Оюуны бүтээлүүдэд мэр сэр үзэгдэж байгааг эрхбиш хэлэх ёстой болов уу. Би Оюуныг зохиолч- сэтгүүлч гэсэн хоршоо үг, хосолмол утгатай нэр томъёогоор тодорхойлж ахин дахин хэлээд байгааг ажигч гярхай судлаачид аль хэдийнэ ажиглаж анзаарсан гэдэгт итгэлтэй байна. Зохиолч, сэтгүүлч хэмээх хос морьтой уран бүтээлчдийн ихэнхэд нь нийтлэг тохиолддог нэг гэм согог бол уянга халилын хэтрүүлэг. Давс хужрыг нь илүүдүүлчих гээд байдаг юм. Яагаад гэвэл тэдний ургуулан бодож ундруулан бялхуулах мэдэрхүй, сэрэл сэтгэхүй нь бусдаас илүүтэй хөгжсөн болоод тэр. Түүнийхээ ач буянаар ч дүрэлзсэн, бас бадарсан, бүр шүүрс алдмаар тод сайхан дүрүүдийг бүтээж байдаг, тэр нь ч уншигчдад илүүтэй хүрч наалддаг онцлогтой.

Утга зохиол, сэтгүүл зүй хоёр бол нэг “сэвэн”-гийн хоёр тал. Утга зохиолд дүр бүтээж тансаг гоёмсгоор зохиомжлохыг голлоно. Харин сэтгүүл зүйд болохоор зөвхөн үнэн бодит баримтад тулгуурлаж мэдээнэ. Санаанаасаа нэмж чимж зохиомжилж болохгүй, тэгвэл буруудна. Ялгаа нь ердөө л энэ.

МУСГЗ, Төрийн шагналт яруу найрагч, зохиолч-сэтгүүлч Санжаажавын Оюуны сэтгүүл зүйн бүтээлүүдэд ажиглалт шинжлэл хийснээ хураангуйлан базаж, дүгнэж үзэх юм бол:

Нэг. Шинэ Монголын сэтгүүл зүйг хөгжүүлэхэд тэрбээр өөрийн ухамсарт амьдралынхаа хориод жилийг зориулж, нэн ялангуяа цагаан нөмрөгт баатруудын гавьяат үйлсийг сурталчлан орчин үеийн анагаах ухааны ололт амжилтыг уламжлалт анагаахын увидаст гайхамшигтай хослуулж түгээн дэлгэрүүлэхэд үлгэр дуурайл үзүүлж оройлон манлайлж оролцсон нь үнэн байна.

Хоёр. Түүний гал цогтой нийтлэлүүд /асуудал дэвшүүлсэн өгүүллүүд, хөрөг найрууллууд ба ярилцлагууд/ нь нийгэм, хүн ардад хүрч нөлөөлөх, итгүүлэн үнэмшүүлэх чадвараараа бусдаас онцгойрон ялгарч байна.

“Мартаж болшгүй ёс заншил”/Нууцхан тэмдэглэдэг баяраа ил болговол ямар вэ/ асуудал дэвшүүлсэн өгүүллийнх нь мөрөөр БНМАУ-ын Сайд нарын Зөвлөлийн тогтоол гарч Монголын уламжлалт цагаан сарыг бүх нийтээр тэмдэглэн өнгөрүүлдэг үндэсний баяр болгосон баримт үүний хамгийн тод нотолгоо юм.

Үүн дээр нэмж хэлэхэд түүний бичиж нийтлүүлсэн хөрөг найрууллын баатар Сарайдамба Монгол Улсын гавьяат эмч, улмаар Ардын эмч, Полоо гавьяат малчин, нийт сувилагчдаас Өөдөс анх удаа эрүүл мэндийн гавьяат ажилтан, багш П.Долгор, эмч Нарантуяа нар Монгол Улсын хүний гавьяат эмч болсон байх жишээтэй ажээ. Энэ бол С.Оюуны нийтлэлийн үр нөлөөг илтгэсэн өөр нэг тэмдэглэлт үзүүлэлт мөн болно.

Гурав. С.Оюуны сэтгүүл зүйн бичвэрүүд нь цомхон өрөлттэй, богинохон хэмжээтэй, од мичид адил гялбалзаж гялтганасан ончтой, донжтой шигтгээнүүдээр элбэг баян байгаа нь сэтгэлийг сэргээж, итгэлийг бадрааж буйг эцэст нь зориуд олзуурхан тэмдэглэсүү.

Ашигласан бүтээлийн жагсаалт

Санжаажав, О. (2011). *Цаг хугацааны урсгалд*. Улаанбаатар.

Санжаажав, О. (1999). *Хорин нэгэн ертөнц, хорин нэгэн таталбар, хорин нэгэн эмч*. Улаанбаатар.

Summary

This article examines the contribution of journalist S. Oyun—Honored Cultural Worker of Mongolia and State Prize laureate—to the development of modern Mongolian journalism. It highlights the effectiveness and social impact of her work and its role in strengthening journalism’s civic function. The study focuses on her major genres, including analytical articles on pressing social issues, portrait essays, and interviews. Through these forms, Oyun raised urgent public problems, encouraged debate, and promoted responsibility in journalism. The findings suggest that her writings influenced public awareness and advanced professional practice, making her an important figure in Mongolia’s journalistic modernization.

Keywords: S. Oyun; journalistic legacy; effectiveness of journalism; analytical articles; portrait essay; interviews